

«Si els teòrics més coneguts dels nostres
països no haguessin manifestat una indiferència
tan sorprenent i superba envers les tècniques pròpies
de l'arqueologia, si no haguessin estat obsesionats
en l'ordre documental i en l'ordre dels fets per l'esdeveniment,
sens dubte hauríem estat més curiós i no hauríem
condemnat l'historiador a una observació
eternament dependent».

MARC BLOCH

El present treball té com objecte la vil·la romana de Benicató (Nules). L'elecció d'un estudi concret, ofereix l'avantatge de poder permetre una aproximació més completa al tema d'estudi. És un tema prou singular i local com per a possibilitar, d'una banda, un estudi directe de les ruïnes arqueològiques i, d'altra, el coneixement de tota la bibliografia que s'ha compost al seu respecte. Ens veurem doncs, en condicions de poder encarar el tema i arribar a conèixer-lo de manera prou exhaustiva.

Com resulta evident, hem elegit un tema arqueològic aplicat a la Història Antiga. Encara hi ha qui creu el divorci entre Estudis de l'Antiguitat i Arqueologia; nosaltres més aviat seguim l'opinió de Bloch expressada en la cita que precedeix el treball.

Respecte al objecte del treball, la vil·la de Benicató, creiem sincerament que s'hi pot fer alguna cosa més que el catàleg de materials i estructures que en coneixem. Hem pretès, doncs, oferir una versió interpretativa, al marge de l'extrema aridesa de les dades arqueològiques. Els primers capítols (2 a 4) tenen la finalitat d'introduir el descobreïdor de Benicató al que aquesta vil·la representa, facilitant-ne la localització, descripció general i d'estructures, i informant de les campanyes arqueològiques realitzades fins el present. Després d'aquests, venen altres dos apartats (5 i 6) en els quals confrontem la realitat concreta de Benicató amb les disposicions teòriques dels agrònoms llatins; són aquests els apartats més «classics». El capítol 7 pretén inscriure la vil·la dins de les tipologies generalment acceptades. La part més creativa del treball probablement consistirà en la consideració social de les estances de la vil·la.

Voldríem també en aquest curt espai, expressar els nostres agraïments a tots aquells que ens han ajudat: al professor Josep Muntaner, que ens va orientar en les qüestions arqueològiques més especialitzades, al Dr. Joan Josep Benavent, que ens ha donat en tot moment

EDUARD BLANES CALVO

Reconsiderant la Vil·la Romana de Benicató.

«ESTUDIS CASTELLONENCS»
N.º 4, 1987-88, pp. 585-611

...«Si els teòrics més coneguts dels nostres mètodes no haguessen manifestat una indiferència tan sorprenen i superba envers les tècniques pròpies de l'arqueologia, si no haguessen estat obsessionats en l'ordre documental i en l'ordre dels fets per l'esdeveniment, sens dubte hauriem estat més cauts i no hauriem condemnat l'historiador a una observació eternament dependent»...

MARC BLOCH

El present treball té com objecte la vil·la romana de Benicató (Nules). L'elecció d'un estudi concret, ofereix l'avantatge de poder permetre una aproximació més completa al tema d'estudi. Es un tema prou singular i local com per a possibilitar, d'una banda, un estudi directe de les ruïnes arqueològiques i, d'altra, el coneixement de tota la bibliografia que s'ha compost al seu respecte. Ens veurem doncs, en condicions de poder encarar el tema i arribar a coneixer-lo de manera prou exhaustiva.

Com resulta evident, hem elegit un tema arqueològic aplicat a la Història Antiga. Encara hi ha qui creu el divorci entre Estudis de l'Antiguitat i Arqueologia; nosaltres més aviat seguim l'opinió de Bloch expressada en la cita que precedeix el treball.

Respecte al objecte del treball, la vil·la de Benicató, creiem sincerament que s'hi pot fer alguna cosa més que el catàleg de materials i estructures que en coneixem. Hem pretés, doncs, oferir una versió interpretativa, al marge de l'extrema aridesa de les dades arqueològiques. Els primers capítols (2 a 4) tenen la finalitat d'introduir el desconegedor de Benicató al que aquesta vil·la representa, facilitant-ne la localització, descripció general i d'estructures, i informant de les campanyes arqueològiques realitzades fins el present. Després d'aquests, venen altres dos apartats (5 i 6) en els quals confrontem la realitat concreta de Benicató amb les disposicions teòriques dels agrònoms llatins; són aquests els apartats més «clàssics». El capítol 7 preten inscriure la vil·la dins de les tipologies generals de vil·les elaborades recentment. La part més creativa del treball probablement siga el capítol 8, en el qual oferim una consideració social de les estances de la vil·la.

Voldriem també en aquest curt espai agradir modestament a tots aquells que ens han ajudat: al professor Josep Montesinos, que ens va orientar en les qüestions arqueològiques més especialitzades, al entranyable Dr. Francesc Esteve per les seues diverses indicacions i al Dr. Joan Josep Ferrer pel support que ens ha donat en tot moment.

Una darrera recomanació. Seria convenient que es consultaren les notes i les figures a mesura que s'intercalen en el text; en la majoria dels casos contenen ampliacions i aclariments que d'altra manera no hauríem pogut incloure.

I. LA VIL·LA ROMANA DE BENICATÓ (NULES, LA PLANA BAIXA). LOCALITZACIÓ. DESCRIPCIÓ GENERAL.

La vil·la romana de Benicató es troba a la comarca de La Plana Baixa, dins el terme de Nules i, més concretament, a la partida de Benicató, que li dona nom (vegeu figura 1).

La visita a les ruïnes de la vil·la pot plantejar un problema seriós perquè les restes són difícils de trobar, situades com estan enmig dels horts de tarongers. Per això considere justificat incloure un itinerari fàcil per accedir-hi¹. Un cop arribats a Nules procedents de Castelló, per la N-340, travessem la població. A la eixida de Nules, la mateixa carretera descriu una corba a la esquerra. Just després d'aquesta corba haurem d'abandonar la N-340 i prendre un camí a la esquerra, anomenat Camí de Moncofa. Seguint aquest camí, creuem el pont sobre l'autopista Castelló-València, i aviat arribem a una cruïlla, on haurem de prendre el camí de l'esquerra, anomenat Caminàs. Poc després cal girar per un altre camí que s'obri a mà dreta, denominat Viciado; les tanques del jaciment es poden veure des del citat camí.

El jaciment, com hem avançat, està tancat. Ocupa un espai rectangular de 59'50 x 42'40 m. Es important assenyalar que l'espai limitat per les tanques no representa el total del que ocupen les construccions de la vil·la, sinó solament una part; la part central de la vil·la. La resta de les estructures s'estén per les hortes adjacents. L'espai real que ocuparia la vil·la no ha estat limitat².

A grans trets, podem reconèixer a partir de la superfície excavada una sèrie d'ambients (vegeu figures 2 i 3). (Per a facilitar la descripció, pendré com a Nord la porta del jaciment, tot i que no és així).

Al centre destaca, com estructura més cridanera, el peristil (pòrtic al voltant d'un pati), que inclou, al mig, un estany circular³. Al Oest del peristil (seguint la referència Nord de la porta) localitzem una alineació d'estances rectangulars. Al sector oposat, al Nord-est, es disposen la majoria de les habitacions excavades, quasi totes definides pels seus quatre murs i sense cap característica apreciable. En la zona Est, continuació de l'anterior, trobem el mateix tipus d'estructures rectangular conformant cambres similars.

Per ara aquesta breu descripció dels ambients més singulars servirà als propòsits inicials del treball. Es evident que la planta d'excavació ofereix moltes altres zones, estructures i recintes que cal tenir en compte. D'elles ens ocuparem més endavant, quan estarem a disposició d'oferir un estudi més exhaustiu.

1. L'itinerari que proposem és el mateix que aconsellen Gusi i Olària en el informe de 1977. Fa poc hem pogut comprovar que la ruta segueix perfectament practicable.

2. El 1954, quan la Diputació Provincial va adquirir els terrenys que actualment conserva, hauria estat fàcil també adquirir els camps adjacents, fins completar l'area que ocuparia la vil·la. Actualment les dificultats de compra són majors per tractar-se de terrenys d'horta. D'altra banda, és difícil que aquestes zones marginals puguin donar unes informacions arqueològiques acceptables; el 1954, en reconvertir aquestes zones a regadiu utilitzant maquinària pesada, degueren destrossar considerablement les ruïnes.

3. Almenys pel que fa a les viles romanes dels actuals Estats d'Espanya i Portugal no s'ha trobat cap altra vil·la que presente el característic estany circular de Benicató.

RECONSIDERANT LA VIL·LA ROMANA DE BENICATÓ

Fig. 1: Localització geogràfica de la vil·la romana de Benicató.

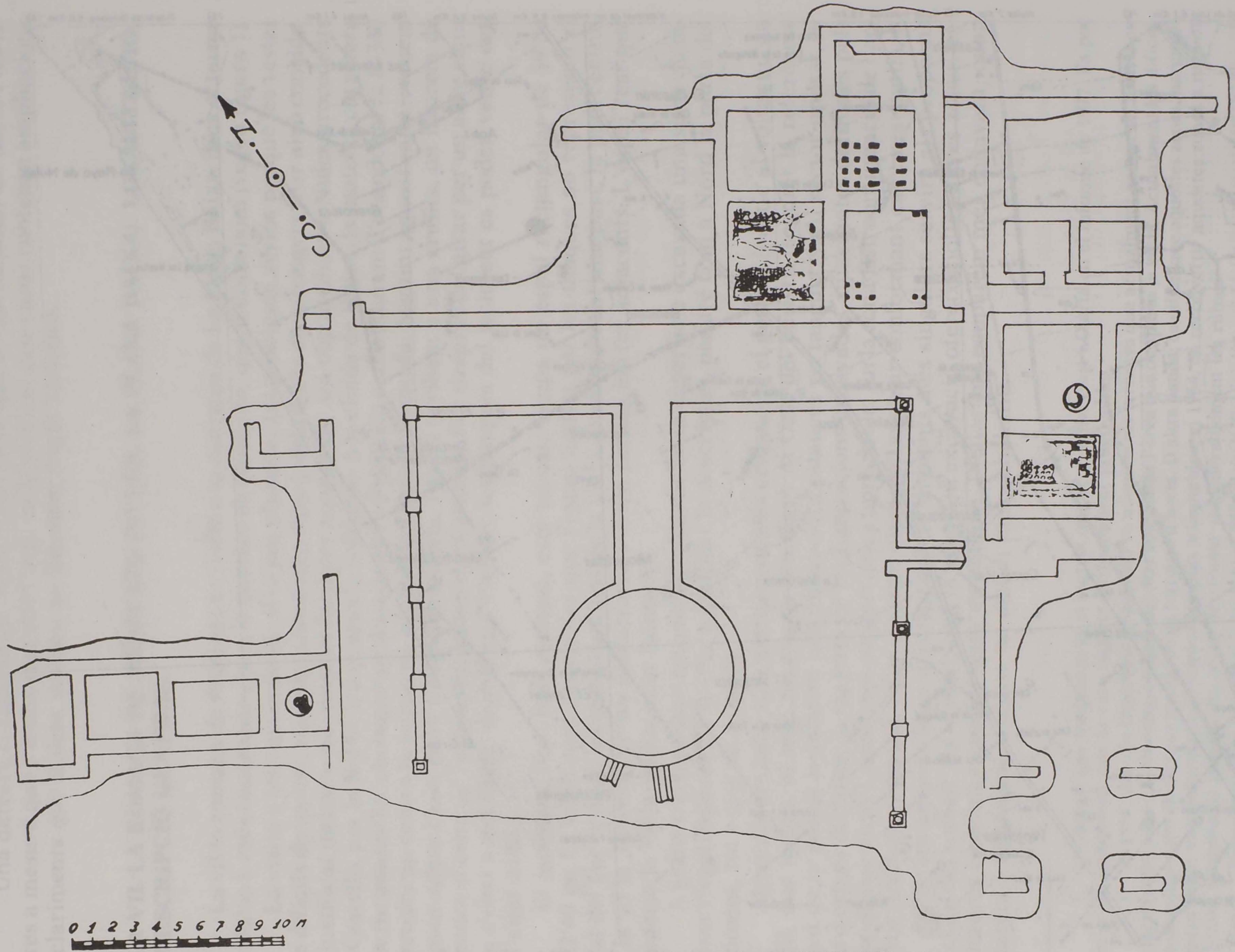

Fig. 2: Planta de la vil·la que oferia la publicació de (ESTEVE, 1956: 46).

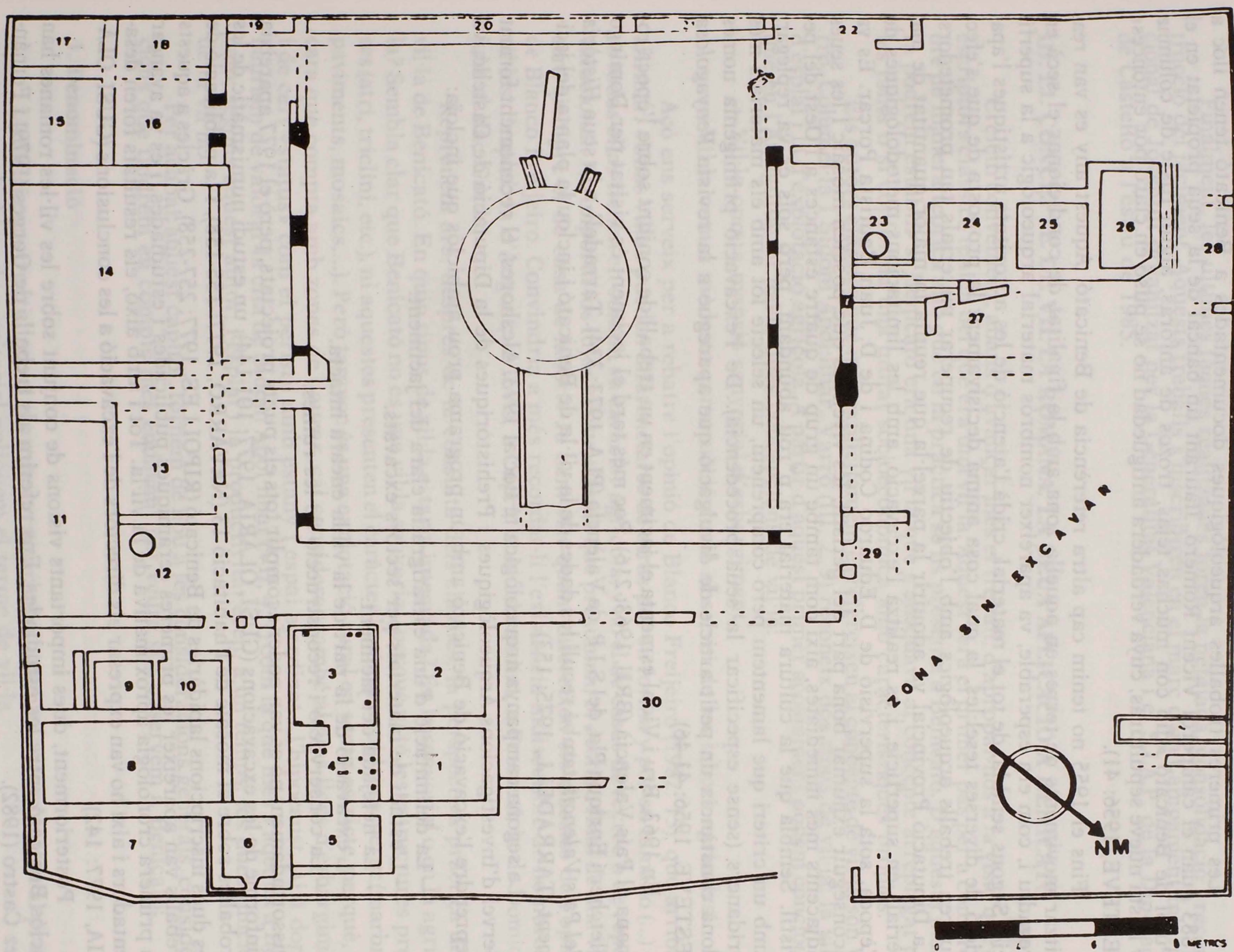

Fig. 3: Planta de la vil·la que oferia la publicació de (GUSI I OLARIA, 1977: 141).

II. BREU RESSENYA DELS TREBALLS ARQUEOLÒGICS REALITZATS A BENICATÓ

Les primeres troballes arqueològiques documentades a Benicató tenen lloc a 1883 quan el camperol Vicent Romero, llaurant un bancal de la seua propietat en el Pujol de Benicató «dio con muchas tejas, trozos de ánforas, algún fuste de columna y hasta nueve sepulturas, cuya verdadera antigüedad no se puso en claro por entonces» (ESTEVE, 1956: 41).

Fins el 1955 no tenim cap altra referència de Benicató. Aquest any es van realitzar moviments de terres en aquella zona amb la finalitat de condicionar el secà en regadiu i, com era esperable, va aparèixer nombrós material arqueològic a la superfície. Segons sembla, de tot el material, cridà l'atenció de les autoritats artístiques l'aparició de diverses teselles, la qual cosa animà decisivament la proposta de que s'efectuaren treballs arqueològics amb l'objectiu de recuperar materials tan prometedors. La Diputació Provincial va adquirir la parcel·la que reunia la major quantitat de materials en superfície, i es realitzà l'excavació, amb les limitacions metodològiques de l'època, sota la supervisió de D. Eduardo Codina i de D. Juan Bautista Porcar. Es va aconseguir exhumar bona part del peristil, les vivendes que posseïen mosaic i les seues adjacents més immediates, així com també un grup de quatre estances a l'Oest del peristil. Sembla que la cultura material era prou abundant, però sols es va replegar, amb un criteri que lamentem però comprenem, un selecte lot amb els materials més cridaners (sense especificar la seua procedència). De l'excavació primigènica només donà constància un petit article de divulgació que aparegué a la revista *Penyagolosa* (ESTEVE, 1956: 41-46).

En 1963, Bru i Vidal esmenta el jaciment en un treball de conjunt sobre l'època romana al País Valencià (BRU, 1963: 216). Poc més tard el jaciment és visitat per Domingo Fletcher i Enrique Pla, del S.I.P. de València (PLA, 1973: 334). Tarradell, a la seua *Història del País Valencià* també recull les dades de la vil·la de Benicató i inclou la planta del jaciment (TARRADELL, 1975: 153).

La segona campanya arqueològica té lloc al 1973. Aleshores, el recentment format Servei d'Investigacions Arqueològiques i Prehistòriques de la Diputació de Castelló, va reprendre l'excavació de Benicató amb un programa prou ambiciós que incloïa:

- La delimitació d'una estratigrafia clara del jaciment.
- L'estudi de materials per sectors excavats.
- La netejada del jaciment.
- L'excavació de la part de la vil·la encara intacta.
- La conservació i reconstrucció de les ruïnes.

Dissortadament no es van poder acomplir tots els punts projectats, però el 1977 apareixia l'informe de les excavacions (GUSI, OLARIA, 1977: 101-144), un estudi numismàtic de les troballes sobre el mosaic de l'habitació 13 (NAVARRO, 1977: 155-158), i la publicació de les dues inscripcions lapidàries de Benicató (RIPOLLES, 1977: 257-258). Gràcies a aquests treballs van aparèixer les primeres ceràmiques publicades i estudiades, i es va avançar la primera cronologia aproximativa de la vil·la. Tot i amb això, els resultats foren desalentadors i així ho van expressar els directors de l'excavació a les conclusions (GUSI, OLARIA, 1977: 142).

Posteriorment, dues importants visions de conjunt sobre les vil·les romanes han inclòs Benicató entre les estudiades. Ens referim als treballs de Gorges (1979) i Fernández Castro (1982).

RECONSIDERANT LA VIL·LA ROMANA DE BENICATÓ

Per ser complets cal citar també un breu article sobre una petita peça de bronze apareguda a Benicató (VICENT, 1982: 25-26).

Finalment, les últimes faenes realitzades foren la netejada, consolidació i reconstrucció del jaciment. Aquests treballs s'inscriviren en el marc d'un Campament Internacional de Joventut organitzat per la Generalitat Valenciana i el S.I.A.P. de la Diputació de Castelló a l'estiu de 1985.

III. EL CONCEPTE DE VIL·LA ROMANA. LA SEUA APLICACIÓ A BENICATÓ

Creiem convenient, abans d'avançar més el treball, d'apropar-nos a la visió que els escriptors clàssics tenien del que era una vil·la. Aquest serà el primer pas per a comprendre de manera teòrica allò que en la pràctica se'ns presenta a Benicató. D'aquesta manera podrem establir si Benicató era una vil·la que s'adequava al concepte arreplegat per les fonts o si conforma una unitat socioeconòmica amb característiques pròpies.

Els autors clàssics que més explícitament es refereixen al concepte de vil·la són Varró, Columel·la i Sidoni Apol·linar. Varró (III, 2, 9) reconeix dos tipus de vil·la: la vil·la d'esplai i la d'explotació agrícola. A partir d'aquest primer acostament podem concloure que en l'Antiguitat hi havia dues concepcions de vil·la:

- Vil·la com a mansió senyorial d'esbargiment.
- Vil·la com a modesta construcció rural al servei de les labors agrícoles.

Açó ens serveix per a rebatre l'opinió de Blanco Freijeiro (1982: 15), que arriba a afirmar: «Unas villas pueden diferenciarse de otras por su forma y por su tamaño (...) pero todas ellas tienen en común su carácter agrícola, y no el de casas de recreo o de reposo vacacional. No importa los lujos suntuarios de que presuman; el destino final de una villa será siempre el de casa de labor.» Ja hem vist quant difereixen els clàssics de l'opinió de Blanco Freijeiro. Convindria a més recordar-li l'existència indiscutible de nombroses vil·les d'esplai: la d'August; la Iovis, a Capri; la Aldobrandini, a Frascati; la de Domicià, junt al llac Garda, etc.

Reprenem ara, després de la consulta dels clàssics, la perspectiva pràctica de la vil·la de Benicató. En quin tipus de vil·la estaria integrada? En la senyorial o en la agrícola? Sembla clar que Benicató no és una vil·la senyorial, perquè ni té les estructures precises (atri, triclini, etc.), ni aquestes presenten el caràcter luxós que caldria esperar (marbres, paviments, mosaics,...). Però tampoc és una explotació rural en sentit estrictament, perquè, encara que compta amb zones de llaurar, cal considerar també alguns llocs d'esbargiment i de cert «status» com el peristil amb estany i espai ajardinat i l'hipocaust. Així doncs, hauriem de valorar la cita de Sidoni Apol·linar (VII, 4, 1) com la que més s'adequa a Benicató; segons aquest autor, l'esplai i la productivitat eren, a un temps, les dues funcions de la vil·la.

Per acabar aquest capítol, tornem de nou a les consideracions generals, consideracions que tindrem en compte més endavant per veure si s'observem a Benicató:

1. Denominació

L'edifici constructiu rep el nom de «praetorium». Quan ens referim tant al praetorium com a la hisenda territorial apliquem el terme de vil·la.

2. Freqüència d'aparició

Arqueològicament es constata que la vil·la d'esbargiment no és tan freqüent com la vil·la d'explotació agrària; la major part de les vil·les són d'explotació agrària.

3. L'ideal d'autosuficiència

Les vil·les d'explotació rural no sols es dediquen a centralitzar i ordenar el territori agrari, sinó que a més, en un intent d'aconseguir l'autoabastiment, desenvolupen altres activitats (producció de contenidors ceràmics, d'instruments de ferro, d'objectes de vidre,...).

4. Comoditat i producció

Les vil·les agràries aspiren a una certa comoditat alhora que a una total funcionalitat agropecuària. Es produeix una conjunció de les dues característiques; les vil·les més luxoses són també, en general, les més pròsperes i productives.

- Espais d'esplai: habitacions i peristils; també atris.
- Arees de producció: premses, forns, magatzems, cups, almàsseres, coberts, dependències per als esclaus, corrals i avirams per al ramat menor (ànecs, gallines, coloms), etc.

IV. MATERIALS I ESTRUCTURES SIGNIFICATIVES DE BENICATÓ

En el primer capítol, a manera d'avanç, assajàvem la descripció general de les zones excavades de la vil·la. En aquest capítol ens ocuparem més puntualment de les estructures més interessants i cridaneres. Cal destacar que cap dels dos treballs arqueològics de Benicató (ESTEVE, 1956: 41-46; GUSI, OLARIA, 1977: 101-144) s'ha preocupat en absolut per una explicació de les seues estructures, aspecte que faria menys àrida la comprensió arquitectònica del que va a ser la vil·la de Benicató.

1. El peristil

El peristil de Benicató es troba al centre de les estructures excavades, i probablement va determinar igualment el centre de tota la vil·la.

Abans d'avançar en les peculiaritats del peristil de Benicató, convindria establir les diferències conceptuals que existeixen entre atri i peristil, perquè hi ha tendència a unificar aquestes estructures. L'atri és un pati interior que compta amb impluvium i compluvium, com estructures complementàries. El peristil també és un pati interior rectangular, però es diferencia per incloure un pòrtic que l'envolta.

El peristil de Benicató és, d'acord amb la norma, un pati interior porticat de planta rectangular. El pòrtic es resol mitjançant una alineació de columnes que sosté la teulada a un sol vessant. Observem, tanmateix, dues particularitats que singularitzen el peristil de Benicató: el fet que en la zona Sud s'interromp el pòrtic, i el característic estany

RECONSIDERANT LA VIL·LA ROMANA DE BENICATÓ

circular del pati. Pel que fa a la primera particularitat, sols podem dir que s'evidencia sense que en quede cap dubte després d'una simple ullada a la planta (figura 3); no apareix corredor ni tampoc columnes. L'explicació hipotètica que se'ns ocorre està relacionada amb el caràcter modest de les habitacions de la zona Sud; com veurem més endavant, aquesta zona sembla que estaria destinada al personal de servei o als treballadors, de manera que no es beneficiarien del luxe del peristil (reservat als propietaris). L'estany circular, per la seua banda, és únic en les vil·les hispano-romanes conegudes. Medeix 7'60 m. de diàmetre, amb el desguàs localitzat a l'Oest i amb les canonades d'entrada d'aigua situades al Sud-est. L'estany es comunica amb la zona Nord per un corredor o andana de 2'90 m. d'ample i 7'90 m. de llarg, el paviment del qual està conformat per un *opus testaceum* d'escassa qualitat. El sòcol del tabic del corredor estava compost per rajoles de morter i estava decorat en la seua base per una motlura prou proba d'*opus caementicium* (GUSI, OLARIA, 1977: 113).

L'espai del pati no ocupat per l'estany ni pel corredor probablement va ser una petita zona ajardinada, zona que contribuïra a fer més acollidor i agradable aquest lloc d'esbargiment.

Pel que es refereix a les columnes, aquestes comptarien amb una base de torus gros i d'ampla escòcia, i amb un fust llis i prou prim, tots dos treballats en pedra calcària. No s'hi va trobar cap capitell.

Un problema suplementari el presenta el número de columnes i la disposició d'aquestes en el pòrtic. El problema ve donat perquè les dues plantes difereixen en aquestes dades (figures 2 i 3). Actualment és difícil inclinar-se per alguna de les dues propostes, i una visita al jaciment no aclareix res, perquè les bases es troben lamentablement mogudes de la seua localització original.

2. L'hipocaust

Entre les estances excavades a Benicató destaca la presència d'un hipocaust (sistema subterrani de calefacció), que ocuparia les cambres 3, 4 i 5 (vegeu figura 3). Segons sembla, l'hipocaust de Benicató és prou petit, estenent-se pel subsòl de tres habitacions reduïdes, però en contrapartida, es trobava en prou bon estat al moment de l'excavació.

L'interpretació que ens suggereixen les estructures conservades situaria el *prae-furnium* (espai on es produeix la combustió del carbó vegetal) en l'habitació 5. La calor de la combustió circularia entre les piletes de les cambres 3 i 4 (les rajoles es conserven encara), i climatitzaria les estances superiors; fins i tot per les parets de les citades cambres podrien disposar-se uns tabics de rajoles buides per les quals pujaria l'aire calent, contribuint a la calefacció de les estances (vegeu la figura 4).

La planta de les habitacions 3, 4 i 5 ens revela dades addicionals. En primer lloc, el pis es situaria 30 cm. per davall del paviment de les habitacions adjacents. En segon lloc és també indicatiu el gruix de les parets. I per últim, l'esglaó que es testimonia a les cambres 3 i 4 tindria per funció servir de recolzament, junt amb les piletes de rajola, per a les grans rajoles quadrades que sostindrien el paviment.

3. Estructures d'habitació

Sota aquest nom genèric anem a tractar de revestiments, elements, i contenidors que es troben formant part integrada amb les habitacions. Es tracta d'elements arquitect-

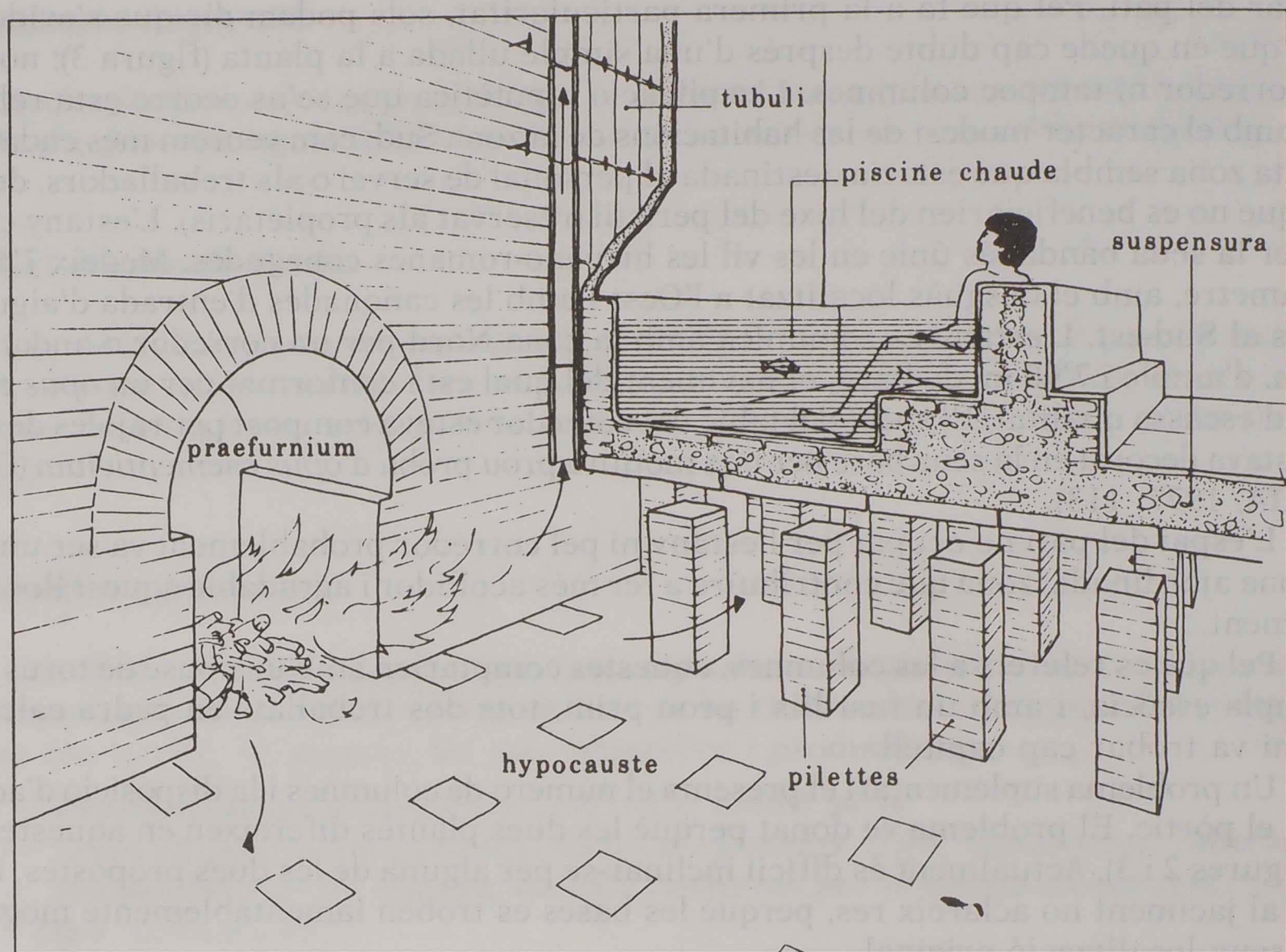

Fig. 4: Esquema modèlic del funcionament d'un hipocaust. El de Benicató no diferiria gaire d'aquest.

tònics evidenciats després de l'excavació arqueològica i que, si bé no són excessivament espectaculars, convé valorar adequadament.

El *paviment*, per exemple, element d'indiscutible importància en el revestiment de les habitacions. La majoria de les cambres tenen un sòl solucionat simplement a base de terra piçonada. Unicament difereixen els paviments de mosaics (*opus tesellatum*) de les habitacions 2 i 13 (NAVARRO, 1977: 155-158), l'*opus signinum* trobat a les habitacions 3 i 4, i l'enigmàtic paviment de terra amb pedretes que es va trobar a la habitació 27 (la funcionalitat del qual desconeixem).

El *sòcol de les parets* el compodrien diverses fileres de pedres (dos, tres o quatre, en ocasions cinc o sis) unides amb argamassa, la qual cosa li donaria una considerable resistència, com evidencia el fet de que ha perdurat casi sencer.

No s'esdevé el mateix amb l'*alçat de les parets* que, construïts amb materials més fràgils, a penes apareixen en tota la superfície excavada; tan sols ens resten petits fragments d'estuc en roig, blau i groc.

Un element que apareix amb relativa freqüència és l'*obertura de la porta* (encara que no ens queda en totes les habitacions). L'obertura es diposa sobre el sòcol de pedres i ens indicaria el nivell del sòl. Se n'aprecien de dos tipus: amb una sola frontissa (per a una porta d'un eix), i amb dues frontisses (per a una entrada amb dues portes).

Per últim citarem les *dolia*, grans recipients contenidors d'arids o líquids que es van trobar a les habitacions 12 i 23. Les *dolia* són grans gerres d'argila molt tosca, amb una boca molt oberta, i que es van trobar, en ambdós casos, estacats en terra (on encara hi són).

4. Conduccions d'aigua

A banda de les conduccions referides a l'estany del peristil i que ja han estat esmentades, es documenten altres dos traçats de canals d'aigua. El primer es situa entre les cambres 13 i 14 i va a desembocar al pati del peristil. Desconeixem la seua funcionalitat però per la seua relació amb el peristil, potser era la claveguera per on es retirava l'aigua de pluja del pati. El segon es troba al nord de les habitacions 23 i 24, i, a causa de la falta d'una excavació metòdica d'aquesta zona, es fa impossible tan sols aproximar-nos a la seua funcionalitat.

5. Cobertura

Els sostres de la vil·la, si jutjàrem pels fragments que encara s'hi troben escampats i pels que s'amuntonen a les terres, estarien formats pels típics *imbrices i tegulae*. En aço, la vil·la de Benicató no diferiria de la resta de les vil·les hispanes (vegeu figura 5).

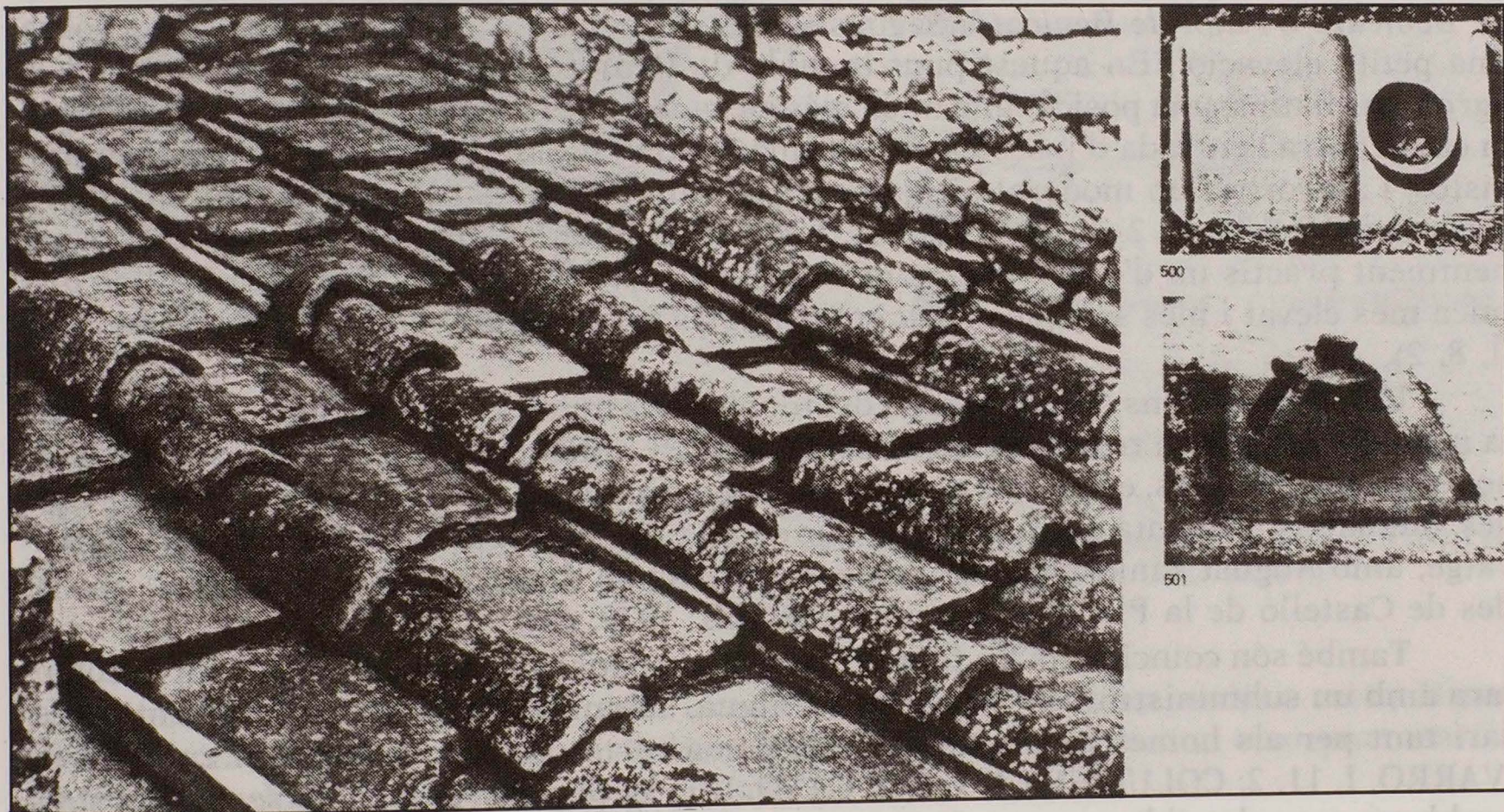

Fig. 5: Tegula i imbrice similars als que es recullen a Benicató. Tanmateix, el sostre seria paregut al representat (ADAM, 1984: 229 i 231)

Es tractaria d'una cobertura de simple resolució que afavoriria una ràpida evacuació de l'aigua de les pluges. Lamentablement, els informes de les excavacions no comuniquen cap marca de terrisser.

6. Làpides

De la primera campanya (1955) es van replegar dos fragments de làpides en marbre blanc. Totes dues es conserven al Museo Provincial de Castelló.

Estudiades per Pere Pau Ripollés (RIPOLLES, 1977: 257-258), qui les transcriu així:

1.	VEI	IIVS
	TEMA	V·AN
	ETATIS	II
	PVVM	I
	TOV	

V. UBICACIÓ EN L'ENTORN DE LA VIL·LA DE BENICATÓ

La vil·la de Benicató es localitza al terme de Nules (La Plana Baixa), a la partida de Benicató. S'inscriu en una extensa planície litoral (Plana) actualment ocupada per tarongers, i molt pròxima al mar (vegeu figura 1).

Tant Esteve (ESTEVE, 1956: 41) com Gusi i Olària (GUSI, OLARIA, 1977: 103) fan referència a la toponímia del lloc, que seria denominat fins fa poc amb el nom de *Alter de Benicató* o *Pujol de Benicató*. Segons sembla, la vil·la de Benicató s'assentava sobre una petita elevació⁴. En aquest punt la vil·la de Benicató s'adequaria als consells dels agrònoms llatins; una posició una mica més elevada que el terreny circumdant protegiria la casa contra l'entrada d'insectes, de les emanacions subterrànies i dels torrents imprevistos, i afavoriria un moderat airejament que dificultaria la proliferació de miasmes i malalties (VARRO, I, 2, 3; COLUM·LA, I, 4, 10). Pal·ladi afegeix a aquests factors eminentment pràctics un d'ordre menys material: l'elecció del emplaçament en un lloc una mica més elevat i més sec que el seu entorn porta aparellat el benefici d'una vista bella (I, 8, 2).

Els autors llatins desaconsellen del tot els llocs humits, pantanosos i lacustres, per la insalubritat que en resulta (VARRO, I, 12, 2); COLUM·LA, I, 5, 6). Benicató, malgrat aquestes advertències, està enclavada en una zona pròxima a marjals (vegeu figura 6). Gorges, tanmateix, comenta que a pesar de que en un principi la costa mediterrània seria salvatge, amb August s'iniciarien els primers treballs de drenatge en una extensió que va des de Castelló de la Plana a Torrent (GORGES, 1979: 64).

També són coincidents les fonts en assenyalar que era essencial que la vil·la comptara amb un subministrament important d'aigua, subministrament absolutament necessari tant per als homes i els animals com per a certes activitats (pensem en l'olleria) (VARRO, I, 11, 2; COLUM·LA, I, 5, 2; CATO, I, 1, 3). Segons sembla, no seria aquest un problema per a la vil·la romana de Benicató, molt propera al riu Sant Josep i a un petit barranc anomenat Torrent; encara que la seua riquesa hidrològica la deuria, sobre tot, a l'aprofitament de les aigües subterrànies mitjançant pous (vegeu la figura 7). «La riquesa hidrològica de esta región es verdaderamente importante, formando amplios mantos acuíferos que poseen una leve inclinación en dirección al mar. El aprovechamiento de este caudal se efectua mediante pozos, la profundidad de los cuales puede llegar a los 90 m.» (GUSI, OLARIA, 1977: 102).

Un altra de les característiques que reuneix l'emplaçament de Benicató es la seua

4. Encara que també cap la possibilitat que l'elevació es degués a l'amuntonament de ruïnes, a la manera dels «tells» d'Orient Pròxim.

RECONSIDERANT LA VIL·LA ROMANA DE BENICATÓ

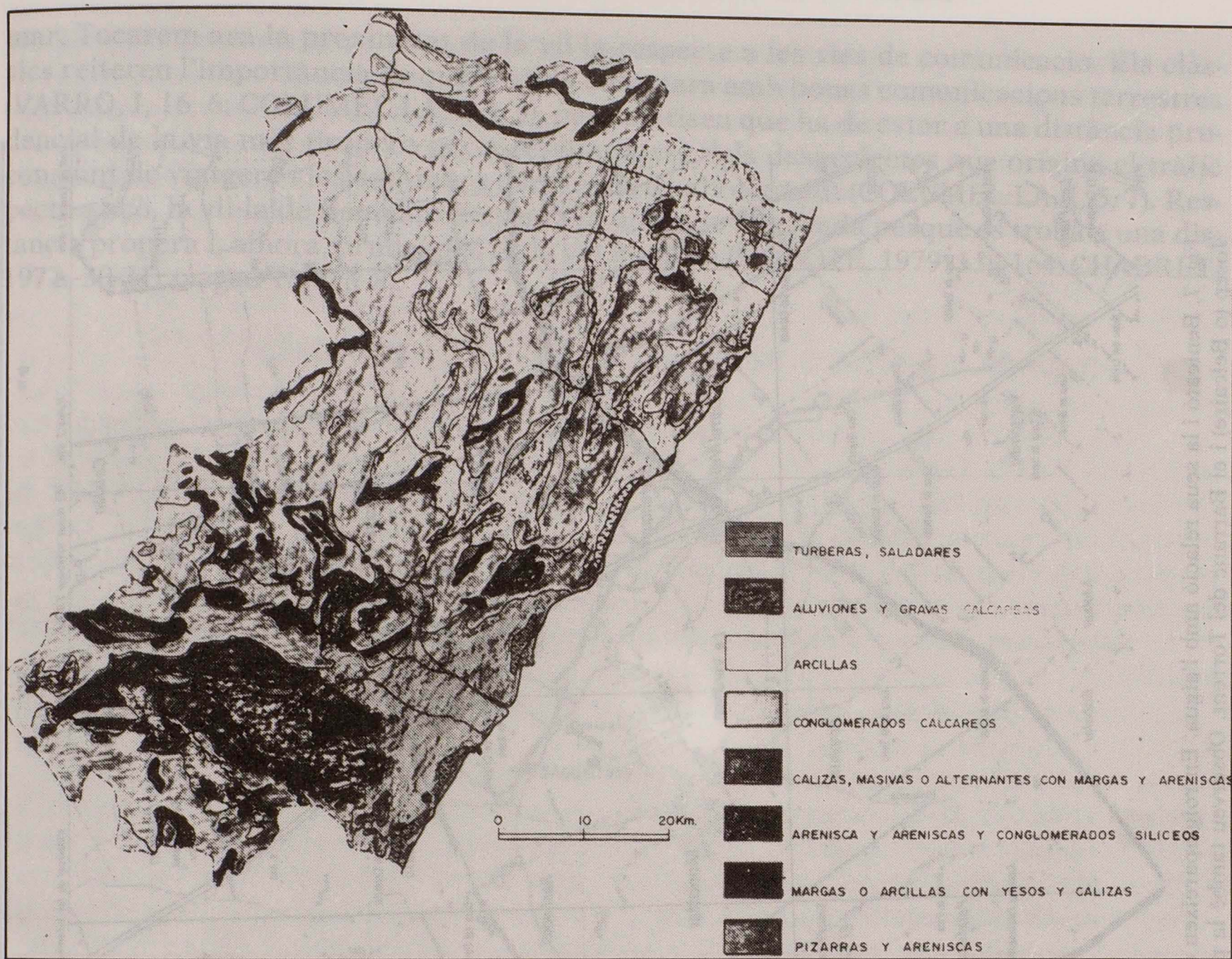

Fig. 6: Mapa edafològic de la província de Castelló. Només apareix colorerada la Plana Baixa (Benicató és el puntet roig). Aprecieu la proximitat de Benicató respecte a la zona de marjals; igualment podeu veure com l'àrea de la vil·la està inscrita en una zona de sòl al·luvial (SANCHO, 1982: mapa 5).

proximitat al mar, del qual es troba a una distància menor de 2 km. en línia recta. Hipotèticament caldria observar la possibilitat de que s'haguera utilitzat el transport marítim per a la producció de la vil·la (vegeu figura 7).

Recomanen també els agrònoms que la vil·la s'assente sobre terrenys de característiques edafològiques diferents per a, d'aquesta manera, poder desenvolupar diferents produccions (VARRO, I, 12; PAL·LADI, I, 8). No esdevé així amb la vil·la romana de Benicató, que només es beneficia d'un tipus de sòl, denominat al·luvial/col·luvial⁵, terreny que permet el conreu de cereals, vinya, olivera, lleguminoses, horticultura i plantes forrateres (GORGES, 1979: 71) (vegeu figura 6).

Abans hem indicat la relativa importància que tindria la proximitat de la vil·la al

5. El tipus de sòl al·luvial/col·luvial és el sòl de les valls d'inundació, o de regions transformades per la irrigació. Compost de sediments no consolidats, de textura variada; es troba freqüentment al llarg dels rius i a les depressions costaneres.

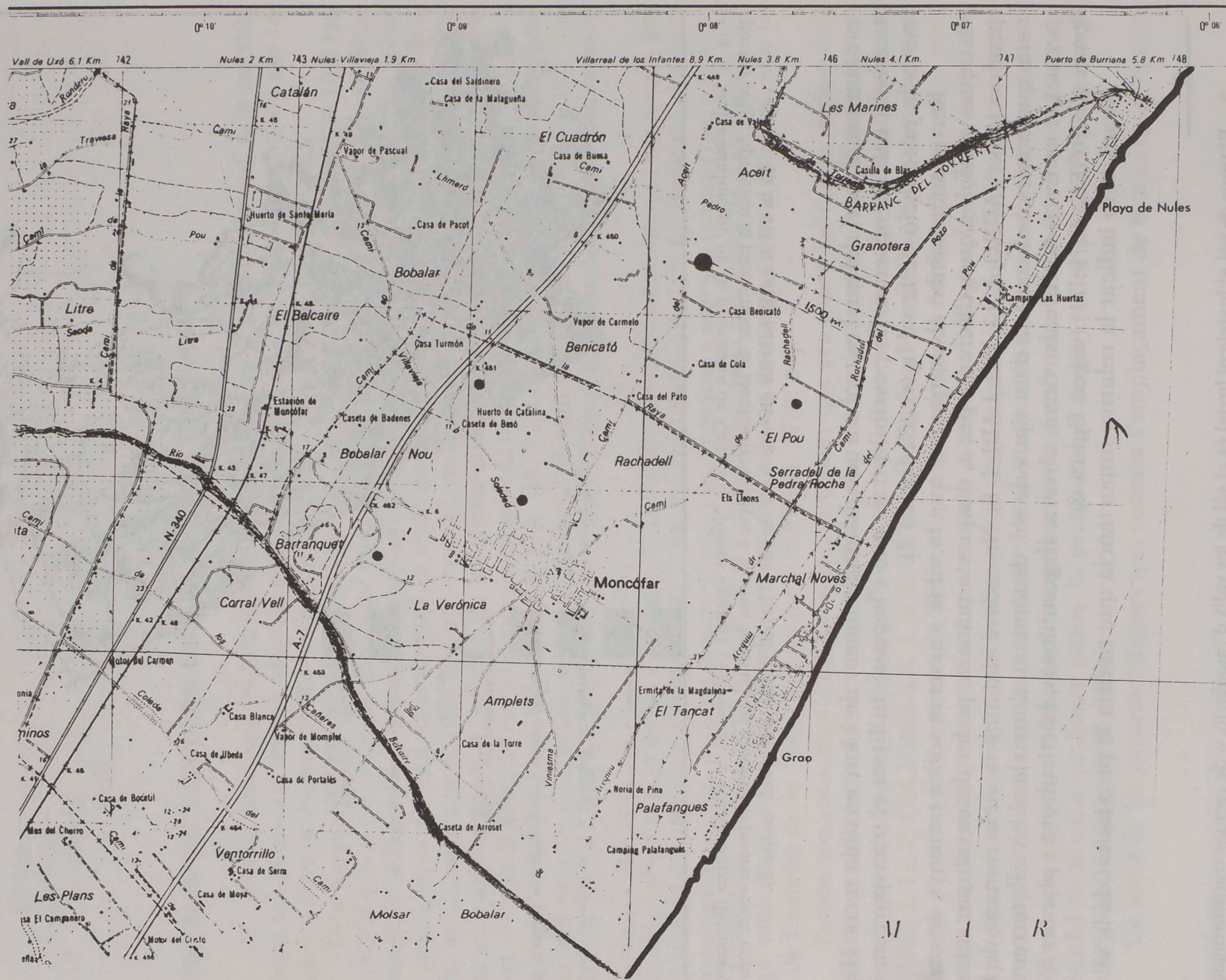

Fig. 7: Benicató i la seua relació amb l'aigua. En roig apareixen els pous d'aigua actuals i en blau el riu Sant Josep (o Belcaire) i el Barranc del Torrent. Observeu també la proximitat de la vil·la amb el mar (1.500 m.).

RECONSIDERANT LA VIL·LA ROMANA DE BENICATÓ

mar. Tocarem ara la proximitat de la vil·la respecte a les vies de comunicació. Els clàssics reiteren l'importància de que la vil·la comptara amb bones comunicacions terrestres (VARRO, I, 16, 6; COLUMEL·LA, I, 3, 3), però matisen que ha de estar a una distància prudencial de la via més propera per a resguardarse dels desperfectes que origina el tràfic constant de viatgers i les contínues demandes de allotjament (COLUMEL·LA, I, 5, 7). Respecte a açò, la vil·la de Benicató presenta la ubicació adequada perquè es troba a una distància propera i, alhora, prudencial de la via Augusta (MOROTE, 1979: 139-164; CHABRET, 1977: 30-31) (vegeu figura 8).

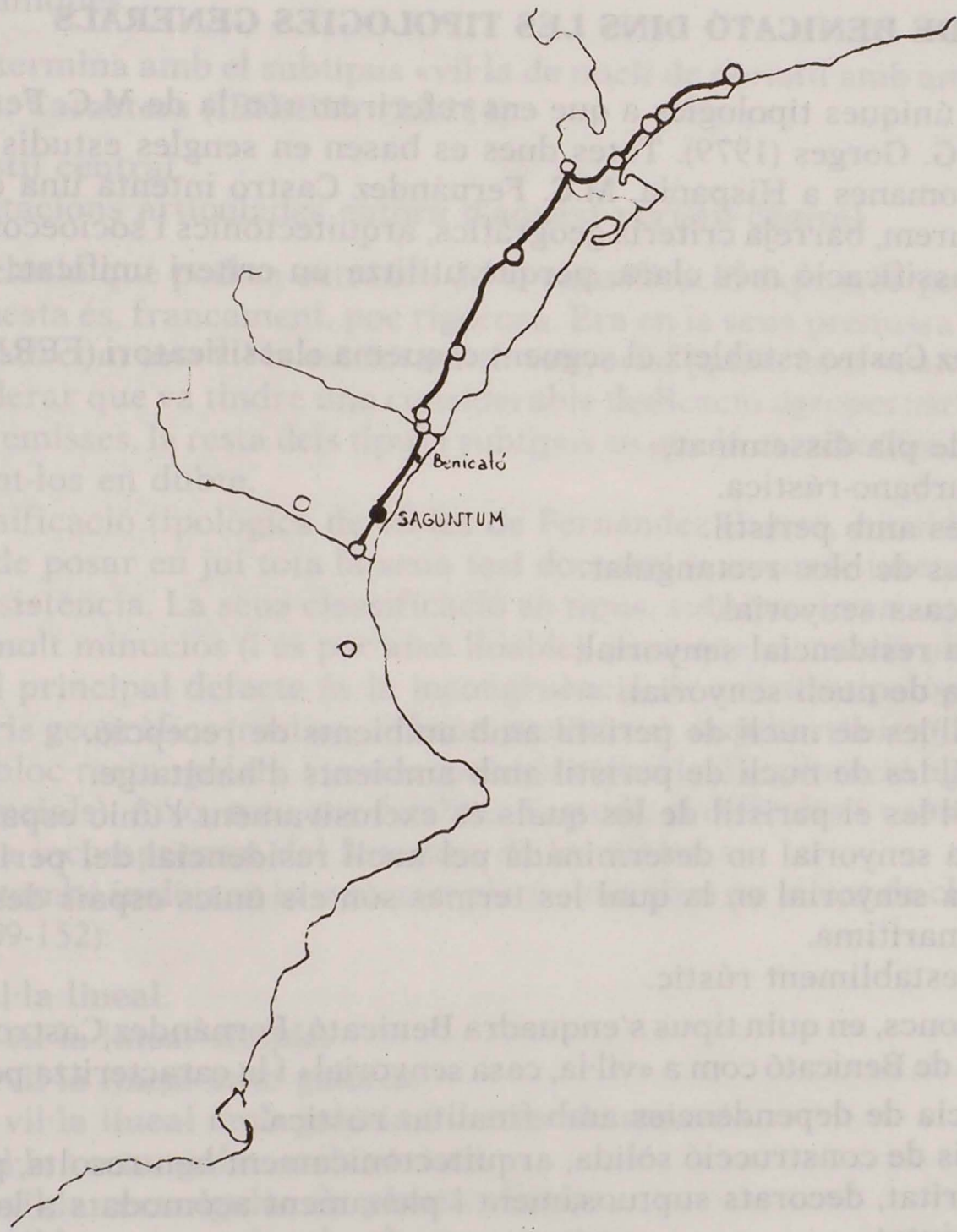

Fig. 8: Relació de Benicató amb la via Augusta i amb Saguntum. (MOROTE, 1979: 160)

A banda de la proximitat a la via, cal constatar per últim una relativa proximitat de Benicató respecte a la important ciutat de Saguntum (en concret, disten 21 km.). Marcial explica (VII, 49) que la vil·la hauria d'estar pròxima a una ciutat de considerable

importància per donar eixida als seus productes. Columel·la per la seua part (I, 2, 1)⁶ observa que la proximitat d'una vil·la respecte d'una ciutat contribuiria a fer-la més fàcil de fruir per l'amo i, amb la por de l'arribada del amo, el capataç i el personal complirien la seua obligació més diligentment. Fernández Castro conclou que l'urbs fou un factor decisiu en la ubicació de la vil·la. Nosaltres matisariem que açò és només aplicable abans que les vil·les esdevingueren centres autosuficients que ja no necessitaven el comerç (vegeu figura 8).

VI. LA VIL·LA DE BENICATÓ DINS LES TIPOLOGIES GENERALS

Les dues úniques tipologies a que ens referirem són la de M.C. Fernández Castro (1982) i la de J.G. Gorges (1979). Totes dues es basen en sengles estudis de conjunt sobre les vil·les romanes a Hispania. M.C. Fernández Castro intenta una classificació en la qual, com veurem, barreja criteris geogràfics, arquitectònics i socioeconòmics. Gorges realitza una classificació més clara, perquè utilitza un criteri unificat: la classificació arquitectònica.

Fernández Castro estableix el següent esquema classificatori (FERNANDEZ, 1982: 60-150):

1. Vil·la de pla disseminat.
2. Vil·la urbano-rústica.
 - a) Vil·les amb peristil.
 - b) Vil·les de bloc rectangular.
3. Vil·la, casa senyorial.
 - a) Vil·la residencial senyorial.
 - b) Vil·la de nucli senyorial.
 - Vil·les de nucli de peristil amb ambients de recepció.
 - Vil·les de nucli de peristil amb ambients d'habitatge.
 - Vil·les el peristil de les quals és exclusivament l'únic espai descobert.
 - c) Vil·la senyorial no determinada pel nucli residencial del peristil.
 - d) Vil·la senyorial en la qual les termes són els únics espais descoberts
4. Vil·la marítima.
5. Vil·la, establiment rústic.

Vegem, doncs, en quin tipus s'enquadra Benicató. Fernández Castro (1982: 115-117) defineix la vil·la de Benicató com a «vil·la, casa senyorial» i la caracteritza per (IBIDEM: 88):

- Absència de dependències amb finalitat rústica.
- Edificis de construcció sòlida, arquitectònicament ben resolts, planificats amb regularitat, decorats suptuosament i plenament acomodats a la forma de vida en la ciutat.

Ens sembla que cal dir que, si bé la segona característica es pot acceptar⁷ (amb prou reserves, vegeu la nota 7), no esdevé el mateix amb la primera, perquè sí que hi ha

6. Conservem certs dubtes sobre la conveniència d'aquesta cita, ja que no és difícil observar que Col·luma sembla referir-se a les vil·les dels afores de Roma, i no a les vil·les provincials.

7. Tots els termes utilitzats per a destacar el caràcter senyorial de la vil·la són relatius, i alguns més aviat incerts, com la decoració sumptuosa i la solidesa de la construcció.

RECONSIDERANT LA VIL·LA ROMANA DE BENICATÓ

dependències rústiques⁸. La mateixa autora reconeix (IBIDEM: 117) una sèrie de dependències del sector Oest disposades en filera, amb fragments de dolium, la qual cosa li fa suposar una funció de magatzematge.

Dins la categoria de «casa residencial», la classifica com a «vil·la de nucli senyorial». Característiques (IBIDEM: 102):

- Vil·la senyorial descoberta al seu nucli central.
- Dins del grup de les senyorials es diferencia per la seua menor pretensió arquitectònica i ornamental, i és potser el tipus més comú entre les vil·les senyorials hispàniques.

I encara la determina amb el subtipus «vil·la de nucli de peristil amb ambients d'habitatge secundaris. Caracters (IBIDEM, 112-114):

- Peristil central.
- Habitacions articulades entorn d'aquest peristil central.

La conclusió que podem extraure de la classificació exposada per Fernández Castro és que aquesta és, francament, poc rigorosa. Era en la seua premissa fonamental, considerar Benicató com una vil·la estrictament senyorial (quan, com veurem, molts factors ens fan considerar que va tindre una considerable dedicació agropecuària). I així, viciada en les seues premisses, la resta dels tipus i subtipus en que la caracteritza no poden jutjar-se si no és posant-los en dubte.

La classificació tipològica de vil·les de Fernández Castro, considerada en general i sense ànim de posar en juí tota la seua tesi doctoral (que conté interessants apartats), manca de consistència. La seua classificació en tipus, subtipus i variants obeeix a un criteri d'estudi molt minuciós (i és per això lloable), però que el mateix objecte d'estudi no possibilita. El principal defecte és la incongruència de criteris tipològics, puix s'entremesclen criteris geogràfics (rústica, urbana, marítima), arquitectònics (disseminada, amb peristil, amb bloc rectangular), i socioeconòmics (rurals d'explotació agrària, vil·les senyorials residencials). Això, més que facilitar l'estudi, el dificulta i sumeix el lector en el desconcert i la incomprensió del fenomen de les vil·les.

Gorges també inclou en la seua completíssima obra un intent de classificació (GORGES, 1979: 109-152):

A. La vil·la lineal.

1. La vil·la lineal simple.
2. La vil·la lineal amb galeria.
3. La vil·la lineal amb galeria i torres als cantons.

B. La vil·la rectangular amb peristil.

1. La vil·la rectangular de planta simple.
2. La vil·la rectangular de planta complexa.

Gorges inclou la vil·la de Benicató entre les vil·les rectangulars de planta simple

8. Tampoc ací juga net Fernández Castro, puix és fàcil concloure que no hi ha dependències rústiques quan els treballs arqueològics sols s'han limitat a la part central, en la qual, amb molt bon criteri, els habitants no van disposar les dependències de treball sinó les d'esbargiment i vivenda. Amb tot, com exposem al text, Fernández Castro patina definitivament, perquè al sector Oest hi ha tres estances que podrien perfectament estar dedicades a activitats laborals.

amb peristil. Aquest tipus inclouria vil·les que tindrien com a nucli un peristil, al voltant del qual es disposarien, en primer lloc, les dependències més nobles (triclini i exedra), i immediatament altres dependències d'exploració.

Aquesta classificació no pot qualificarse com a incongruent, com l'anterior; Gorges segueix un criteri homogeni, l'arquitectònic, i l'aplica convenientment a tots els seus tipus. Tanmateix, aquesta classificació, encara que vàlida, és estèril històricament; no ens aporta cap tipus d'informació socioeconòmica ni ens ajuda al seu estudi. Únicament pot valdre a nivell estilístic-artístic (però nosaltres no estudiem Art, ni tampoc Arquitectura).

VII. LA VIL·LA DE BENICATÓ. INTENT D'EXPLICACIÓ DE LES SEUES ESTRUCTURES.

Un dels aspectes més oblidats pels estudis dedicats a la vil·la de Benicató ha estat la identificació funcional de les seues estructures. La primera excavació i la ressenya apareguda a *Penyagolosa* passen totalment per alt l'explicació dels departaments. Tan sols es fan referències a la utilitat de l'hipocaust i del peristil. L'estudi aparegut després de la segona campanya d'excavacions (campanya de 1973) és, en aquest sentit, igualment pobre; els autors no s'hi plantegen l'estudi funcional de les estructures.

Tanmateix, l'anàlisi funcional de les estructures és, des del nostre punt de vista, un dels principals mitjans per a extraure conclusions històriques d'ordre socioeconòmic: ens informa sobre les activitats realitzades a la vil·la, de l'importància d'aquestes, de la mà d'obra que requeririen; ens informa també dels diversos ocupants de la vil·la; dels individus que utilitzaven les estances més luxoses; del personal domèstic, reclòs als espais més sobris; dels esclaus tancats a l'ergàstul, ... En definitiva, ens aporta una visió socioeconòmica que resulta essencial per a calibrar la potencialitat econòmica de la vil·la i les jerarquies socials que sostenia.

Per això, un dels objectius que ens plantejarem en la realització d'aquest treball, en un intent de subsanar aquest trement buit, era el de intentar una identificació funcional. El propòsit resulta, no obstant, això, difícil d'aconseguir; les dues campanyes arqueològiques van ser planificades i portades a terme sense contemplar la possibilitat de la realització d'aquest estudi i, per tant, ens trobem amb una quasi absoluta absència de dades. En aquest context, els resultats que obtindrem s'hauran de considerar, prudentment, com hipòtesis.

A nivell metodològic, els estudis d'arqueologia microespacial són els únics que ens han servit, presos amb reserves, perquè la teoria microespacial és susceptible de ser aplicada a llocs on la recollida de dades ha estat minuciosa, condició que no s'adiu en absolut amb la realitat dels treballs arqueològics aplicats a Benicató. Així, els criteris microespacials sols han pogut ser aplicats aproximadament i, en conseqüència, les conclusions no són tan riques i definitives com desitjariem. En fi, els models teòrics i aplicacions arqueològiques en que m'he basat són: els desenvolupats a nivell teòric per Blanch i Mayoral (1986: 109-120) i per l'equip de l'Universidad de Extremadura (CERRILLO i altres, 1986: 121-134); els exemples arqueològics els he presos dels estudis de Santos Velasco sobre la Bastida de les Alcuses de Moixent (SANTOS VELASCO, 1986a: 239-255; IDEM, 1986b: 339-348) i del realitzat per l'equip del Camp de Llíria (BERNABEU i altres, 1986: 321-337).

El simple estudi de la planta de la vil·la (vegeu les figures 2 i 3) ens pot ajudar a realitzar algunes deduccions d'ordre lògic:

1.— Que el peristil és un espai sumptuari, amb la qual cosa les cambres del amos es disposarien al voltant d'aquest, i no allunyades d'ell.

RECONSIDERANT LA VIL·LA ROMANA DE BENICATÓ

2.— Que els corredors laterals del pati posseeixen la funció de comunicar les estances més nobles entre elles i aquestes amb el pati. En aquest sentit, a la zona Sud del pati no s'observa l'existència del corredor, la qual cosa ens informa sobre la no pertinença d'aquesta zona als espais més rics. D'altra banda, els canals d'entrada d'aigua de l'estany apunten en aquesta direcció, cosa improbable si s'hi disposaren habitacions riques.

3.— Que l'andana que encara a l'estany es disposaria en relació amb les estances de la minoria dirigent (perquè l'estany és un esbargiment dirigit exclusivament a ells); el corredor de l'estany assenyala cap a les cambres del Nord.

4.— Que les habitacions que tenen paviment de mosaic són obviament, les utilitzades per l'estament superior; és il·lustratiu constatar que una de les cambres amb mosaic (la 2, vegeu figura 3) està directament relacionada amb el corredor de l'estany.

5.— Que l'hipocaust és una estructura sumptuària, dedicada a escalfar les habitacions més riques, que es disposarien al seu voltant. En aquest sentit és interessant constatar que es troba (habitacions 3, 4 i 5) a la vora d'una cambra amb mosaic (habitació 2, figura 3) i també junt al peristil i assenyalat per l'andana de l'estany. El status de les cambres que es localitzen sobre l'hipocaust és obvi, i ve a confirmar-se per la notícia d'Esteve (1956: 44) sobre les restes de paviment de marbre que s'hi van trobar.

6.— Que els dolia són recipients de magatzematge no mòbils, que han de estar fixats en una cambra amb finalitat de magatzem o rebost. A Benicató se'n conserven dos (habitacions 12 i 23). Un d'ells està enclavat en la zona Oest, en un conjunt de quatre cambres que alguns autors han identificat amb la zona d'utilitat domèstica (FERNANDEZ, 1982: 219).

7.— Que la bassa de decantació d'oli trobada també en la zona Oest podria confirmar la funció laboral d'aquesta zona (situen la bassa en el planol de la figura 3).

8.— Que les excavacions de 1954 i de 1973 es van centrar, segons sembla, en aquells espais que auguraven uns materials més rics (columnes, capitells, ceràmica d'importació), bandejant les zones que no presentaven aquests indicis. És significatiu, doncs, que encara hui la zona Oest estiga sense excavar. Es tracta aquesta d'una deducció arriscada, però que caldria tenir en compte i sumar a les dues anteriors apreciacions a fi de valorar la zona Oest com un sector de treball.

Per tal de contemplar totes aquestes qüestions d'una manera concisa, remetem a la figura 9, on apareixen assenyaldes, a partir d'aquestes consideracions d'estructures i espais, les zones de prestigi i les de treball i producció.

L'estudi del repartiment de les restes de cultural material podria resultar molt valuós a l'hora d'adscriure les habitacions a una categoria i activitat. Tanmateix, ens trobem amb poderoses dificultats que redueixen determinantment les nostres intencions, aquestes dificultats es relacionen amb la metodologia, francament desaturada, que es va utilitzar en les dues campanyes. En la campanya de 1955 només es va replegar un lot escollit de materials sense ni tan sols adscriure'ls a les habitacions d'on provenien (les dades que ens aporten són, doncs, gairebé nuls). En la publicació de la campanya de 1973 se'ns indiquen ja les habitacions de procedència dels materials però no se n'especifica, la qual cosa invalida una anàlisi percentual afinada (que és el que desitjariem. Tot i això, intentarem l'anàlisi espacial dels materials tenint en compte les següents premisses:

1.— Que les ceràmiques d'importació (campaniana i sigillata) són elements indicadors de status, puix testimonien un cert luxe. No s'esdevé el mateix amb la ceràmica domèstica.

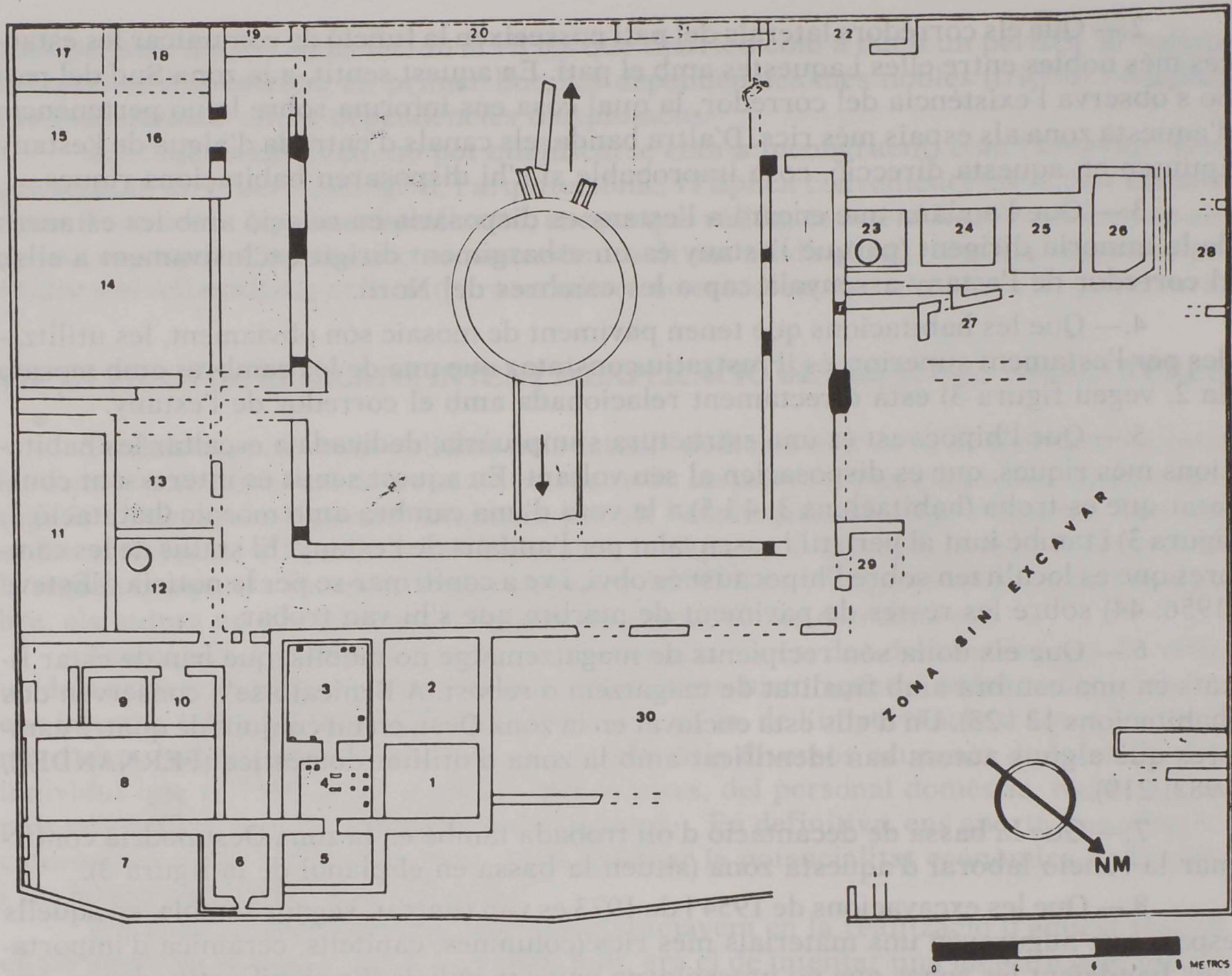

Fig. 9: Determinació dels espais de prestigi i de treball a partir de consideracions sobre la planta.

2.— Que els instruments de ferro es relacionen amb les cambres domèstiques (aixoplucs, tallers,...), mentre que les peces de bronze solen tenir un caràcter sumptuari (campanetes, coberts,...).

3.— Que les cambres on s'ha replegat estuc i monedes serien habitacions de categoria noble, la qual cosa resulta òbvia per la consideració social d'aquests materials⁹.

Les conclusions a què hem arribat a partir de la valoració dels elements de la cultura material ens obliguen a distingir quatre sectors: el sector Nord (hab. 1-10), el sector Est (hab. 11-14), el sector Sud-est (hab. 15-18), i el sector Oest (hab. 23-28).

El sector Nord cal considerarlo com a zona de prestigi, perquè hi apareix ceràmica sud-gàlica i sigillata (hab. 6), marbres (hab. 3) i estuc (habit. 2). La caracterització del sector

9. Només comptabilitzem les monedes del segle II d.C., perquè les monedes posteriors es localitzen en llocs reutilitzats que han perdut la funcionalitat inicial. La problemàtica de les reutilitzacions, que no s'ha de perdre de vista, la tractarem més endavant.

RECONSIDERANT LA VIL·LA ROMANA DE BENICATÓ

Est és molt més complicada perquè, si per una banda l'habitació 13 apareix estucada i a la 11 hi ha ceràmica amb vernís roig pompeïà (tots dos signes de prestigi), d'altra banda és abundant la ceràmica domèstica (hab. 11 i 14) i també hi apareix ferro (hab. 11). El sector Sud-est apareix més clarament definit perquè, malgrat la presència de ceràmica domèstica (habits. 15, 17 i 18) i ferro (hab. 18), hi apareix tot tipus de ceràmica d'importació, algunes monedes i fins i tot vidre. Cal afegir l'estuc de la cambra 17¹⁰. El sector Sud també presenta dificultats d'interpretació, perquè hi apareix material bast i també luxós. A penes tenim material adscribible al sector Oest; només ferro i vidre, per la qual cosa tampoc ens podem pronunciar respecte a ell.

Seguint amb el criteri aplicat abans, remetem a la figura 10, on apareixen assenyalats els espais que hem considerat de prestigi i els que hem valorat com de labor.

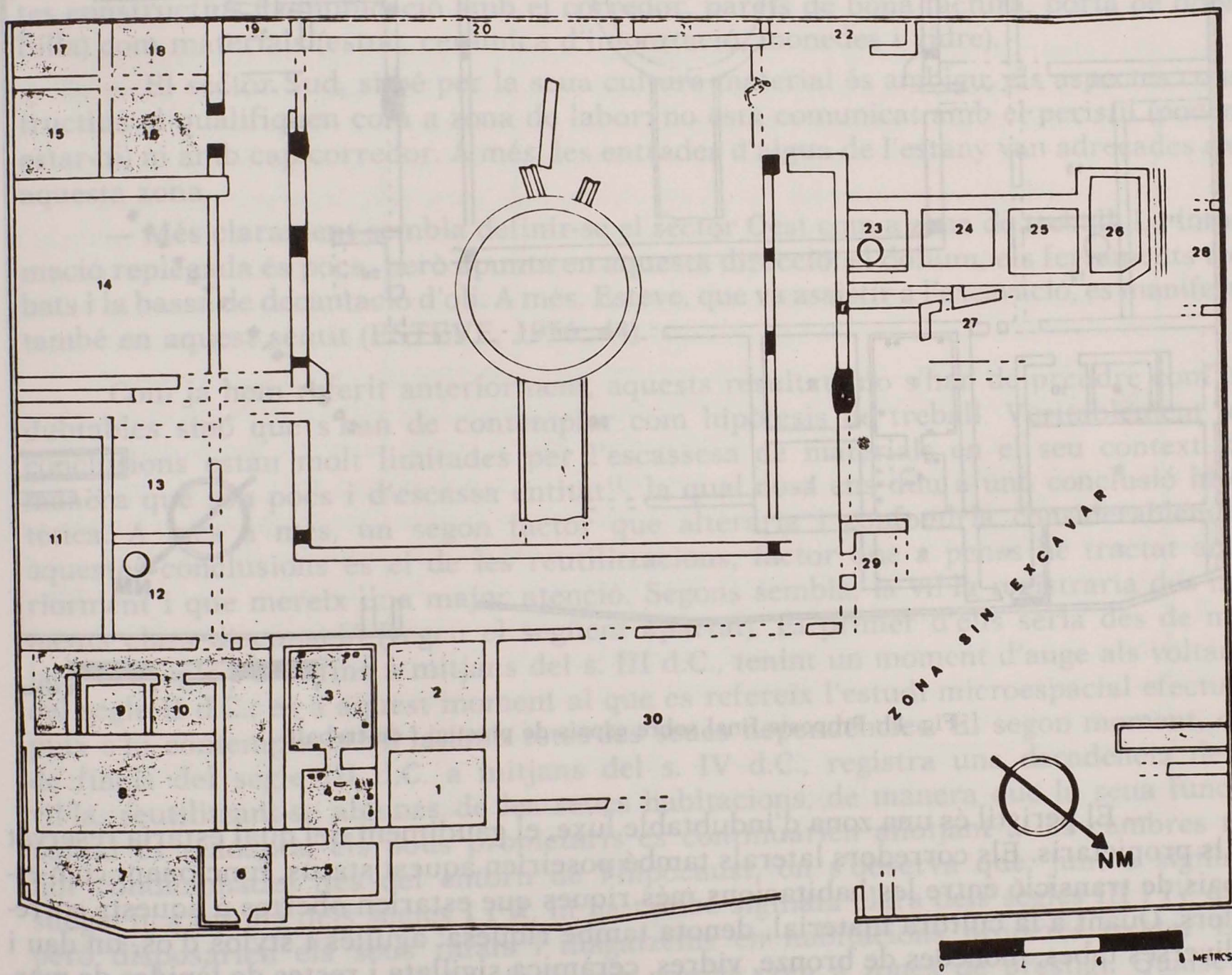

Fig. 10: Determinació dels espais de prestigi i de treball a partir de la valoració de la cultura material.

10. I a més, dos elements arquitectònics que en l'apartat anterior no hem constatat subratllen el caràcter noble d'aquestes estances: l'existència d'una porta de dos fulls i el gruix de les seues parets, notablement més robustes que les dels sectors adjacents.

I, per últim, anem a tractar d'establir les zones de prestigi i les de treball generalitzant els dos criteris (estructures constructives i materials) (vegeu figura 11):

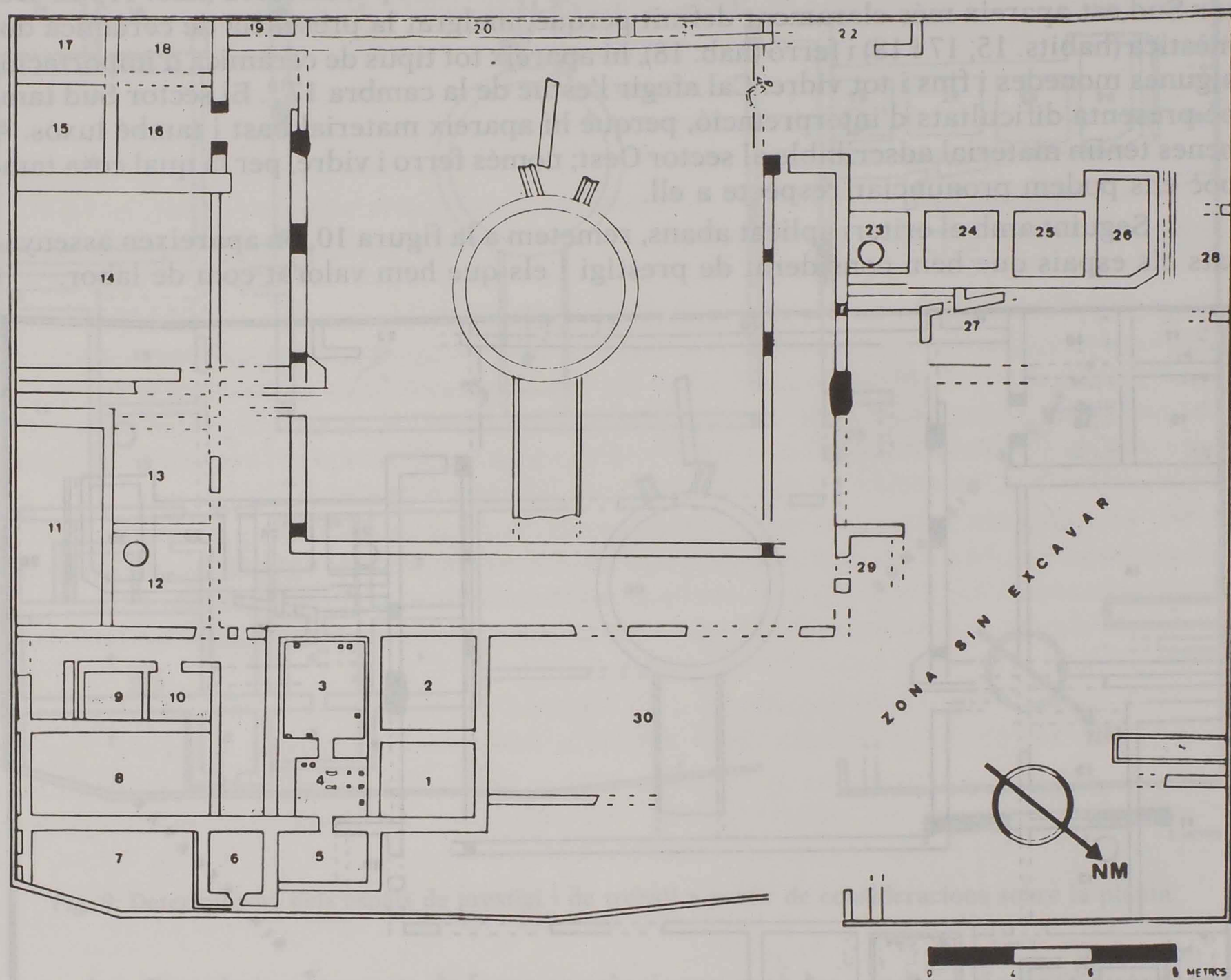

Fig. 11: Proposta final sobre espais de prestigi i de treball.

— El peristil és una zona d'indubtable luxe, el gaudiment del qual estaria reservat als propietaris. Els corredors laterals també posseirien aquest status, funcionant com espais de transició entre les habitacions més riques que estarien obertes a aquests corredors. Quant a la cultura material, denota també riquesa: agulles i stylos d'os, un dau i diverses tabes, monedes de bronze, vidres, ceràmica sigillata i restes de làpides de marbre (ESTEVE, 1956: 42-44).

— Les cambres del Nord són les assenyalades per l'andana de l'estany com aquelles a les quals va adreçat l'esbargiment del peristil. La seua pertinença al grup possessor de la vil·la ve indicat per múltiples factors: la cultura material, el mosaic i l'estuc, el paviment de marbre i la presència d'un sistema de calefacció (hipocaust).

— El sector Est és difícil de caracteritzar perquè inclou indicis pertanyents a l'un i l'altre status: està comunicat amb el peristil i compta amb mosaic i monedes però, d'altra banda, també apareixen instruments de ferro i un dolium. No ens volem pronunciar,

RECONSIDERANT LA VIL·LA ROMANA DE BENICATÓ

puix una presa de positura ens pareixeria poc prudent però volem destacar que la solució, segons creiem, es balancejaria entre dues hipòtesis:

- a) que realment es tracte d'un espai de labor, com testimonien el dolium i els ferraments.
- b) que aquestes habitacions, si bé van ser zones acomodades durant els segles I - II d.C. (apogeu de la vil·la), posteriorment (segles III - IV d.C., decadència) serien reutilitzades (així ho constata la cronologia de les monedes trobades allà) com magatzems i coberts (això explicaria la presència de ferraments de treball i del dolium).

— El sector Sud-est és una zona de prestigi, fet que certifiquen tant els seus aspectes constructius (comunicació amb el corredor, parets de bona factura, porta de doble fulla) com materials (estuc, ceràmica d'importació, monedes i vidre).

— El sector Sud, si bé per la seua cultura material és ambigu, els aspectes constructius el qualifiquen com a zona de labor: no està comunicat amb el peristil (podent estar-hi) ni amb cap corredor. A més, les entrades d'aigua de l'estany van adreçades cap aquesta zona.

— Més clarament sembla definir-se el sector Oest com a zona de treball. La informació replegada és poca, però apunta en aquesta direcció: el dolium, els ferraments trobats i la bassa de decantació d'oli. A més, Esteve, que va assistir a l'excavació, es manifesta també en aquest sentit (ESTEVE, 1956: 44).

Com ja hem referit anteriorment, aquests resultats no s'han de prendre com indubtables sinó que s'han de contemplar com hipòtesis de treball. Veritablement les conclusions estan molt limitades per l'escassetat de materials en el seu context, de manera que són pocs i d'escassa entitat¹¹, la qual cosa ens duu a una conclusió hipotètica. A més a més, un segon factor que alteraria i confondria considerablement aquestes conclusions és el de les reutilitzacions, factor que a penes he tractat anteriorment i que mereix una major atenció. Segons sembla, la vil·la registraria dos moments clars d'ocupació (vegeu el següent apartat). El primer d'ells seria des de mitjans del segle I a.C. fins a mitjans del s. III d.C., tenint un moment d'auge als voltants del segle II d.C.; és a aquest moment al que es refereix l'estudi microespacial efectuat, puix s'hi contempla la vil·la amb totes les seues dependències. El segon moment, des de finals del segle III d.C. a mitjans del s. IV d.C., registra una decadència de la vil·la, reutilitzant-se algunes de les seues habitacions, de manera que la seua funcionalitat es readapta; els nous propietaris es continuarien allotjant a les cambres millor condicionades (les del entorn de l'hipocaust, on s'observa que, junt a sigillata sudgàl·lica pròpia dels segles I i II, hi ha també sigillata clara dels segles III i IV d.C.) però disposarien els seus rafals i magatzems en habitacions properes (sector Est) que en temps anteriors havien funcionat també com a zones de prestigi. Qualsevol estudi realitzat sobre la vil·la ha de atendre, doncs, no sols a la sincronia sinó també a la diacronia, perquè Benicató va tindre, com veurem, una cronologia prou extensa.

11. Alguns d'aquests materials són ambigus. La ceràmica domèstica podria ben bé trobar-se en ambients sumptuosos; i tampoc hauria de resultar estrany trobar cert tipus de sigillata en habitacions de cap luxe.

VIII. CRONOLOGIA. INICI, APOGEU I FI DE LA VIL·LA DE BENICATÓ.

En el apartat anterior ja ens hem referit al període d'ocupació de Benicató. Ara reincidirem en això exposant els criteris cronològics que s'han seguit i la problemàtica que presenten algunes datacions.

La vil·la de Benicató començaria a funcionar a mitjans del segle I a.C. per a arribar al seu moment puixant durant la segona meitat del segle II d.C. Després d'un breu període d'auge (80 anys aproximadament) entraria en decadència i seria definitivament abandonada a mitjans del segle IV d.C. Trindriem, doncs, una ocupació continuada d'al voltant de 400 anys (vegeu figura 12).

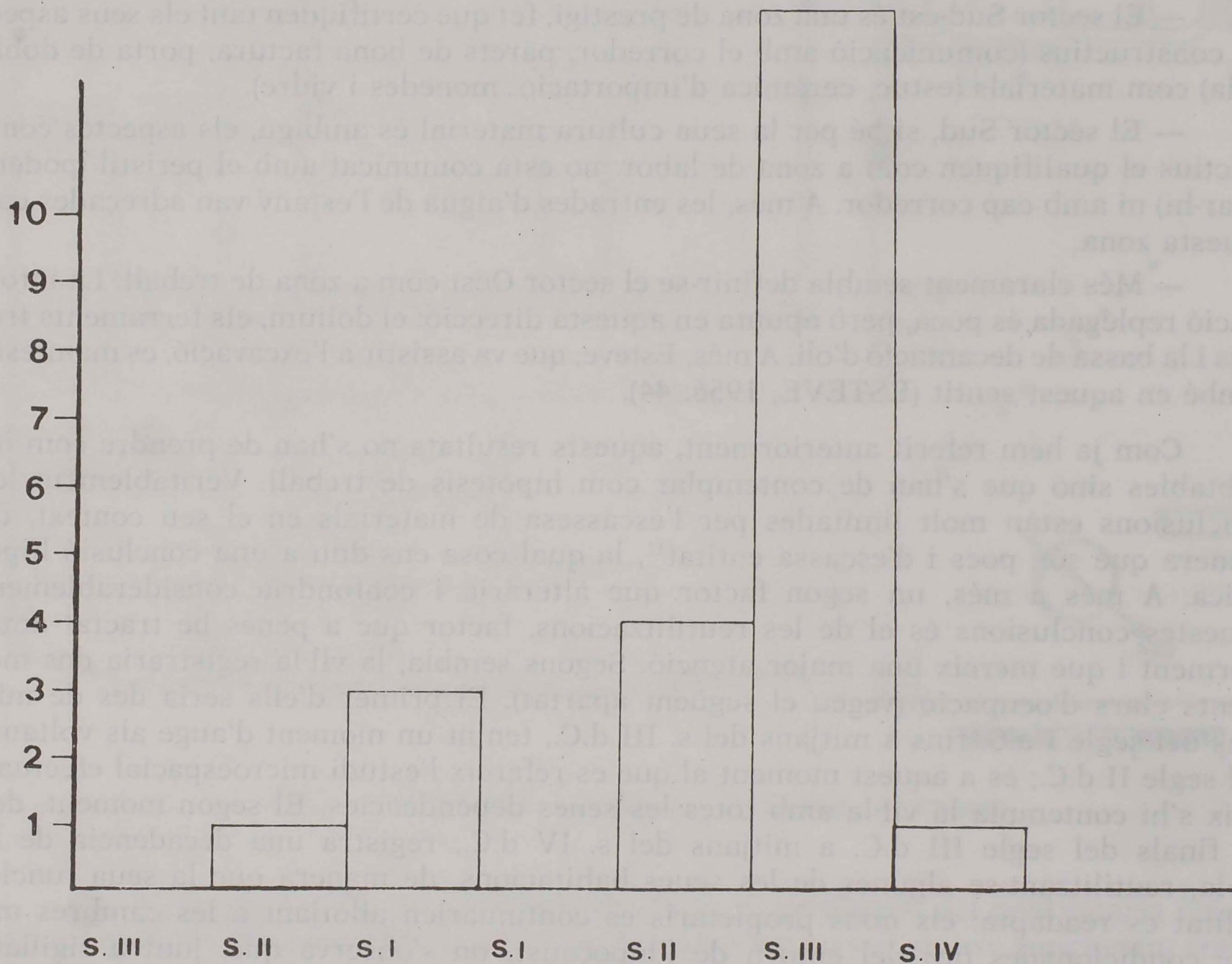

Fig. 12: La cronologia monetaria de la vil·la ve reflectida en aquest esquema (RIPOLLES, 1977: 147).

Tot i que s'accepta una data inicial a mitjans del segle I a.C., s'ha constatat una resta anterior. En concret l'habitació 18; Pere Pau Ripollés la reconeix com un as republicà amb una cronologia de 170-91 a.C. (RIPOLLES, 1977: 145). La moneda no té entitat per ella mateixa per avançar la cronologia de la vil·la. Els primers materials ceràmics són pseudo-campanianes de finals del segle I a.C. (GUSI, OLARIA, 1977: 122-125); per això s'accepta com a vàlida la data inicial de mitjans del segle I a.C.

Després d'un període inicial, la vil·la coneixeria la seua etapa d'apogeu durant la

RECONSIDERANT LA VIL·LA ROMANA DE BENICATÓ

segona meitat del segle II d.C. Seria aquest el període en el qual es refà el peristil, es construeix l'estany i es dota de mosaics dues habitacions (NAVARRO, 1977: 158). El període d'apogeu s'extendria uns 80 anys, arribant fins a mitjans del segle III d.C.

A partir d'aleshores, la vil·la de Benicató entraria en una etapa de decadència (que tots els investigadors que han tractat el tema atribueixen a les invasions de francs i almans de 256-262 d.C. (ESTEVE, 1956: 46; GUSI, OLARIA, 1977: 143; RIPOLLES, 1977: 154). En un moment posterior indeterminat la vil·la tornaria a ser habitada (reutilització de l'habitació 13), per a ser definitivament abandonada a mitjans del s. IV a.C. (datació en base a sigillata clara).

IX. CONCLUSIÓ

Els treballs arqueològics són imprescindibles per a l'anàlisi de les restes de cultura material, però, un poc realitzades les campanyes pertinents, cal saber extraure tota l'informació possible de les dades obtingudes. En aquest sentit, la vil·la de Benicató, s'accepten o no les propostes que he formulat, encara té molt a aportar.

Una interpretació històrica que oblide les fonts clàssiques no podrà valorar com s'inscriu la vil·la de Benicató en les recomanacions dels agrònoms llatins. A partir de la contrastació de la realitat amb les fonts veiem com prou premisses s'acompleixen, però també que altres postulats són rebutjats atenent a condicionants més forts (adaptació al medi, funcionalitat particular de la pròpia vil·la); almenys açò és el que esdevé a Benicató.

Tanmateix, no tots els apropaments han estat positius, i al capítol 7 vam poder comprobar com els estudis tipològics generals no servien en absolut per a esclarir certs buits de Benicató o per aportar noves dades addicionals.

Per contra, una metodologia que sí ens ha oferit resultats (encara que hipotètics) ha estat l'anàlisi microespacial d'estructures arquitectòniques i materials. Lamentablement, la manca de minuciositat de les publicacions sobre la vil·la ha limitat considerablement l'abast del nostre estudi, però almenys hem pogut delimitar a grans trets les zones d'ocupació de la vil·la respecte al status social dels seus usuaris.

El sincronisme que destil·la inevitablement una anàlisi espacial (ja que sembla que només hi ha hagut un moment d'ocupació històrica) esperem que haja estat convenientment contrarrestat pel apartat de la cronologia, apartat en el que constatem una considerable amplitud cronològica. Davant d'aquesta extensió poblacional, seria molt ingenu oblidar la possibilitat de reutilitzacions, refaccions, condicionaments, destruccions, etc. Tota una sèrie de fenòmens que ens fa considerar prudentment els resultats obtinguts.

No podem deixar de dedicar unes línies a la problemàtica actual de Benicató. Des de 1955 el jaciment és propietat de la Diputació Provincial de Castelló, i des de 1973 es troba tancat. No seria just si no diguerem que està absolutament abandonat: les plantes hi creixen per tot arreu, les estructures que tant van costar de netejar apareixen inundades per més d'un pam d'argila i algunes peces apareixen desplaçades del seu lloc original. Aquestes no són afirmacions gratuïtes sinó que es poden comprobar simplement donant-se una volta pel jaciment.

Tot açò seria menys dolorós si el jaciment hagués rentat tota l'informació, però el cas és que Benicató encara no ha estat aprofitat en tota la seua extensió, i el sector Oest espera pacientment la pala de l'excavador. L'excavació del sector Oest, si alguna volta es porta a terme, ha d'emprendre's amb uns propòsits establerts, i molt possiblement d'aquesta manera els resultats podrien donar llum a les qüestions que nosaltres només hem pogut entreveure.